

Det første danske “vindmølle-eventyr”.

“Medens Danmark fra Naturens Haand er højst stedmoderligt behandlet, hvad opsparet Energi i Form af Kul og Olie angaar, kan det samme ikke siges at være Tilfældet med den Energi, der daglig produceres i Form af Blæst. Hermed må vi endog siges at blive særdeles rigeligt forsynet, og blæser der end ikke de stærkeste Storme ved vore Kyster, saa blæser det til Gengæld de fleste Dage Aaret rundt og da særlig i det nordlige og vestlige Jylland.

I rigtig forståelse heraf er der i disse Egne opstillet en stor mængde Vindmøller til Udnyttelse af Vindens Energi. Alligevel er det jo kun en uendelig lille Del af Luftens hele Energimængde, der herved bliver nyttiggjort, og der er vel næppe Tvivl om, at man i Fremtiden, naar Olie og Kul begynder at slippe op, i langt højere Grad vil blive nødt til at udnytte Vinden, men hidtil har dens Uberegnelighed gjort det vanskeligt for den at konkurrere med andre Kraftkilder i større Stil.”

Ordene herover stammer ikke fra et indlæg i de sidste 40 års energidebat. Det kan nok ses både af sproget og af retskrivningen - hvor navneord skrives med stort og der bruges “aa” i stedet for “å”. Teksten er også skrevet, før man fandt olie og gas i Nordsøen.

Den indledte i 1919 kapitlet om vindmøller i 2. udgave af “*Maskinbog for Landmænd*” og var skrevet af statskonsulent *Niels Balle*, der også havde redigeret bogen. I den første udgave fra 1912 stod der ikke meget om vindmøller - men i mellemtiden havde Danmark oplevet sit første “vindmølleeventyr. De kloge ord om vindkraften stod der stadig i 6. udgave fra 1946 og kapitlet om vindmøller blev opdateret undervejs.

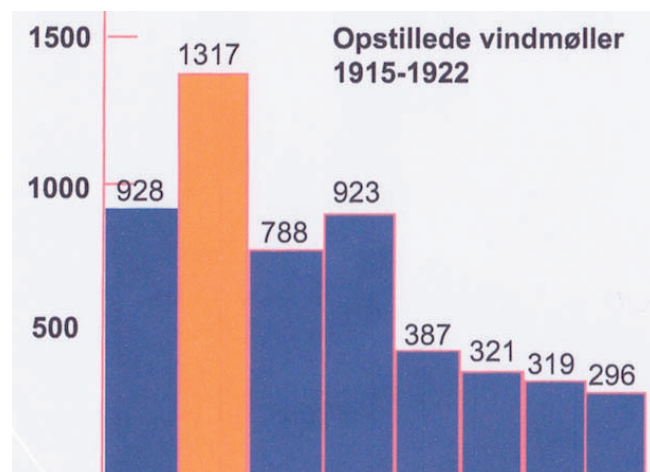
“Maskinbogen” var for flere generationer af landmænd en grundbog til de maskinkurser, der fra 1910 blev afholdt på Teknologisk Institut, og den blev også brugt på landbrugsskolerne.

Den første danske vindmølleindustri

For godt 100 år siden havde Danmark formentlig Europas største vindmølleindustri. På omkring 20 små og mellemstore fabrikker var vindmøller en vigtig del af produktionen - og der var endnu flere små lokale producenter. Da produktionen kulminerede i årene op til og under første verdenskrig i 1914-18 var der flere af fabrikkerne, der leverede 1-2 møller om ugen.

Landbruget var fabrikkernes vigtigste marked. Der blev også solgt møller til vandværker og landvindingsprojekter, men antallet var langt mindre, selv om der ikke findes præcise tal.

Det gør der til gengæld for gårdmøllerne. Danmarks Statistik gennemførte i 1907 og 1923 de første landsdækkende “maskintællinger” i landbruget. Ved den første af dem var der ca. 4.600 gårde, der havde vindmøller. De fleste af dem var nok bygget af lokale møllebyggere. Ved tællingen i 1923 var antallet af gårde med møller vokset til 16.600 - og næsten alle de 12.000 nye møller var produceret på vindmøllefabrikkerne.

For 8 år under og efter første verdenskrig viser en statistik fra Fabrikstilsynet det samlede antal opstillede nye vindmøller. (grafnen herover).

I 1916, da der blev sat rekord med over 1300 opstillede møller spillede det nok ind, at et par hundrede mindre elværker tog vindkraften i brug under krigen, da det var svært at skaffe dieselolie.

I landbruget var det dog ikke akut mangel på brændstof, der gjorde vindkraften populær. Det var den allerede før krigen. Fabrikstilsynets statistik

Nogle gårdmøller nåede at møde deres moderne arvtagere, da det andet danske "vindmølleeventyr" tog fart i 1980'erne. Møllen til venstre blev i 1932 opstillet på Søe Hovedgård på Mors. 60 år efter - i begyndelsen af 1990'erne - var den stadig i brug. Billedet er fra 2006 - to år før møllen blev taget ned.

viser sammen med tallene fra de to maskintællinger, at der også i perioden 1907-1914 gennemsnitligt blev opstillet 900-1000 møller årligt alene i landbruget.

Gårdmøllernes geografiske placering

Gårdmøllerne var udbredt i hele landet, men der var der særlig mange af dem i de mest forblæste egne i Nord- og Vestjylland. Maskintællingerne viste, at ca. 70% af vindmøllerne stod i de fem daværende nord- og vestjyske amter (Hjørring, Aalborg, Thisted, Ringkøbing og Viborg).

Vindkraften blev i Nord- og Vestjylland først og fremmest brugt til at drive gårdens maskiner (fx tærskéværk, kværn og hakkelsesmaskine), mens landbrugene på øerne især havde små møller til vandforsyning.

Den forskel blev dog først dokumenteret ved den tredje maskintælling i 1936, hvor det også blev registreret, hvad møllerne blev brugt til på de enkelte gårde. Her var 64% af møllerne på Sjælland små pumpemøller, mens de i Nordjylland kun udgjorde 5%.

De geografiske forskelle påvirkede også placeringen af mølleindustrien. De fleste af de store vindmølleproducenter lå i de 5 nord- og vestjyske amter. Til gengæld havde Sjælland mange fabrikker, der havde specialiseret sig i små pumpemøller.

En glemt del af vindmøllehistorien

Der er skrevet mange bøger om "stubmøllerne" og de store "hollandske" møller og et par hundrede af disse møller er bevaret. Nogle står på museer, andre er fredet som en vigtig del af kulturarven. Til gengæld er der kun en håndfuld gårdmøller tilbage - og historien om dem risikerer også at blive glemt.

Når der ikke er skrevet meget om gårdmøllerne er det måske fordi de først og fremmest blev brugt og produceret i de dele af landet, der nu med et negativt ladet ord betegnes som "udkantdanmark". Og det var langt væk fra de steder, hvor det meste af historien registreres og skrives.

Denne bog er formentlig det første forsøg på at give et samlet overblik over denne glemte del af vindmøllehistorien. Og den kan måske også være med til at forklare, hvorfor det netop blev Danmark, der mange år senere kom til at præge den internationale vindmølleudvikling.

Men det, der kan læses på de følgende sider er kun den korte version af historien. Der er stadig mange flere brikker til den i statslige og lokale arkiver - som nu med digitaliseringen bliver lidt lettere tilgængelige. De fleste af gårdmøllerne er gået tabt - men vi kan endnu nå at redde historien om dem.